

SAJTÓ ÉS CENZURA KASSÁN A XIX. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN.

KEMÉNY LAJOSTÓL.

A jezsuita kollégium könyvsajtóját 1774-ben Landerer János 7600 frton megvette. 1787-ben pedig Ellinger János József nyer privilegiumot a könyvnyomtatásra ¹ s egyuttal a budai egyetemi nyomda könyveinek eladásával is megbízták. ²

Bacsányi Magyar Muzeumának 2-dik kötetét Ellinger nyomtatta, miután a cenzor, báró Sahlhausen Mór erre az engedélyt megadta. ³

Ekközben Bacsányinak a Magyar Muzeum első kötete miatt meggyült a baja a helytartótanácsal, mely felhívta Kassa városát, hogy kobozza el a munkát. Bacsányi a városi tanács felhívására azt válaszolta, hogy a műből még 75 példány kezei közt van, de ki nem adja, mert Novák, a cenzor 1790-ben megengedte a nyomtatást, a mely neki pénzébe van. ⁴

Ugy Novák, mint Sahlhausen a kassai akadémia tanárai voltak. Sahlhausen utódja a cenzorságban Gotzig Ignác lett, 1802-ben Sáfár Imre, ⁵ aki működését a vásárookra járó képkereskedőkre s a ponyvairodalomra is kiterjesztette; ⁶ 1813-ban a városhoz átír, hogy utasítsa Ellingert a színingazgató részére nyomtatott Theater-Anzeige bemutatására. ⁷

A cenzori szigorúság a könyveknek újból való lenyomatását is új engedély kieszközléséhez kötötte. Ellinger azonban erre nem sok ügyet vetett s a Dinum-Danum versfüzetet (1804), a »Hét mennyei zárok« czimű munkát (1811.) a hármás kistükörhöz való toldalékot (1812.), majd négy imádságos könyvet (1814.), s később is több munkát a cenzori imprimatur kinyerése nélkül újra nyomtatott a miért a helytartótanács mindannyiszor megintette. ⁸

Mulatságos eset történt 1813-ban. Midőn a szövetséges hadak szerencsés előnyomulásának híret a városban nyilvános hirdetményen tudatták a lakossággal, nyomtatott cédulák keringtek a városban ezzel a szöveggel: »Wer weiss, ob's wahr ist.« A cenzor

¹ Kassa város levéltára, 24/1787. — ² U. ott, 659/1806. — ³ 1420/1792. — ⁴ 820/1793. — ⁵ 108/1802. — ⁶ 140/1802, 1905/1811. — ⁷ 4157/1813. — ⁸ 723/1804, 4405/1811, 3617/1812, 4219/1812, 1118/1814, 4570/1817.

e kettő között összefüggést látott s a dolgot a helytartótanácsnak megjelentí, mely a várost ez ügyben vizsgálatra utasítja. Kiszült, hogy a dolog tréfa, mellyel már két hónap előtt mulattak a Kassa melletti ranki fürdőben.¹

Ellinger könyvkereskedését 1817-ben a göttingai származású Wigand Otto megvásárolta s 1818-ban megindította a »Wochenblatt für Oberungarn«-t s melléklapját az »Intelligenzblatt«-ot.²

1824-ben Ellinger István magyar folyóirat kiadása végett fordult a város utján, a helytartótanácshoz s engedélyt nyert reá »sub solitis censurae cautelis« és hogy »ne operi huic objecta politicae tendentiae inserantur.«³ A folyóirat »Felsőmagyarországi Minerva« czímmel 1825-ben megindult s szerkesztője Dulházy Mihály lett, gr. Desewffy József »bibliothekáriusa s Abauj-Zemplén vármegyék táblalabirája«. A lap negyedfélszáz előfizetővel indult meg s a kiadó írói tiszteletdíj gyanánt ívenként egy aranyat ajánlt fel. Ismertebb írói a szerkesztőn s a lap Maecenásán, gr. Desewffy Józsefen, továbbá Terhes Sámuelen és Kovacsóczyyn kívül, akik Kassán laktak, Kazinczy Ferencz, gr. Desewffy Aurél, Ponorí Thewrewk József, Bárány Ágoston, Toldy Ferencz, S. Kis János, Udvardi Cherna János, Jakab István, Kis Károly s Nagy-Apáthi Kiss Sámuel. Az előfizetők száma a második évben felére csappant s többé nem emelkedett túl a 300-on. A Minerva 1836-ban megszűnt.

Werfer Károly 1822-ben megvette a Landerer-nyomdát⁴ s 1827-ben »Intelligenz oder Wochenblatt« czímmel újságot óhajtott kiadni; kérvényét a helytartótanács azzal küldte meg a városi tanácshoz, hogy szólítsa fel Wigandot nyilatkozatra, beleegyezék-e a dologba, mert ily czimű lapra neki van engedélye.⁵

Wigand György, ki bátyja üzletét átvette, nem mondott le kiadói jogáról,⁶ sőt 1833-ban »Der Bote von und für Ungarn« és a »Szemlélő« czimű folyóiratokat indította meg.⁷ Az első hetenkint egyszer, a Szemlélő havonként kétszer, — ez július 1-étől — jelent meg. A Boté-nak melléklete a képes »Kreuzer Magazin.«⁸

1810-ben királyi engedelemmel Thiele Joachim orosz birodalmi tanácsos telepedett meg Kassán⁹ s 1827-ben Szepesházy

¹ 3925/1813. — ² 3520/1819, 810/1834. — ³ 3786, 4567/1824. — ⁴ 4645/1823. — ⁵ 3217., 3849/1827. — ⁶ 5218/1827. — ⁷ 813/1833. — ⁸ 3744/1833, 2282/1834. — ⁹ 3288/1810.

Károlylyal előfizetést hirdetett egy »Das Königreich Ungarn. Ein topographisch- historisch-statistisches Rundgemähld« című munkára; a mű 6 kötetre terjedt s 547 előfizetője volt. Szepesházy 1830-ban, Thiele 1832-ben meghalt s a mű 1835-ben került ki teljesen Werfer sajtója alól.⁷ Werfer 1839-ben »Oberungarische Beobachter« című ujság kiadása végett ismét folyamodott, de azzal a megokolással, hogy a lapok számát növelni semmi szükség, kérelmével elutasították.⁸ Werfer azonban előrelátással 1838. november hó 3-án megindította a cenzor s a városi rendőrkapitány engedelmével a »Das Kaschauer Kundschaftsblatt« kiadását, mely csupán hirdetések közölt s a következő évben reá a helytartótanács engedélyét is megkapta.⁹

Ellinger István, a kinek műhelyében János fián kívül öt szedőlegény dolgozott s öt sajtója volt, Miskolczon és Debreczenben pedig vásári könyvraktára, 1839 óta azzal a tervvel foglalkozott, hogy Ungvárt könyvsajtót állít.¹ 1845-ben kiadta a »Kassa-Ungvári hirdetményi lap«-ot melyben szépirodalmi s egyéb cikkeket is közölt. bár erre engedélye nem volt; s jöllehet a lapot Kassán nyomtatta, nem a kassai könyvbírálóval, Magyar Józseffel, hanem az engedékenyebb ungvári cenzorral, Csurgovichesal bíráltatta meg e cikkeket. A helytartótanácsnak a dolog tudomására esvén, utasítja Ellingert, hogy ahol lapjait nyomtatja. ott bíráltassa meg cikkeit is.² 1844-ben Ellingert 50 frt bírsággal sújtja a helytartótanács, hogy a »Der ungarische Wanderer« és »Theater-gesetze« című munkákat cenzori engedelem nélkül kinyomtatta.³

Werfer 1847-ben egy »Ábrázolt Folyóirat« kiadására folyamodik engedélyért, a mit el is nyer »minden politikai és vallási cikk közlésének gondos mellőzésével saját felelőssége alatt« s azzal, hogy a lap szerkesztőjét előlegesen jelentse be a helytartótanácsnak megerősítés végett. Werfer a szerkesztést maga kívánta vinni, a mibe odafent — 1848 január 4-én — beleegyeztek.⁴

1848. márczius 15-ikén a sajtó szabad lett.

A következő nap a helytartótanács széjjelküldi az országba a sajtóra vonatkozó »Ideiglenes szabályok«-at,⁵ melynek első

¹ 418/1831, 5137/1832, 3008/1835. — ² 18/1839. — ³ 2819/1839. —

⁴ 3133/1839. — ⁵ 4920, 6272/1845, 4/1846. — ⁶ 4619/1844. — ⁷ 3275, 6184/1847, 636/1848. — ⁸ 1734/1848.

pontja így szólott: »A sajtó minden megelőző censura nélkül szabadon működik.«

1848 április hó 7-ikén megindult a »Képes Ujság« és az »Oberungarische Illustrirte Zeitung«, melyek a napi politikának is bő teret engedtek, a miért a belügyminiszter a város utján a kívánt biztosíték letételét követeli Werfer Józseftől, a kiadótól. Werfer erre a politizálással felhagy. A »Képes Ujság« szerkesztője Tichi Ferencz volt.¹ Az 1848 augusztus hó 5-ikén megjelent »Pecsovics« című politikai lap, melynek szerkesztője Stolz Domokos Jarosláv volt, az első szám kiadásával elakadt, mert kiadója, Werfer a törvény által követelt biztosítékot le nem kötötte.²

KÖNYVNYOMDÁINK A JELEN SZÁZAD HARMADIK TIZEDÉBEN.

KOVÁTS LÁSZLÓTÓL.

Keresgélés közben egy kéziratra akadtam a Magyar Nemzeti Múzeumban, mely a magyarországi tipográfiákról közöl érdekes összeállítást. Felsorolja betűrendben városok szerint a nyomdákat, feljegyezvén azoknak működésére vonatkozó általános adatokat. Melyik nyomda mekkora személyzetet foglalkoztat, milyen munkákat és mennyit nyomat. A statisztika végén összeállítva mutatja be, hogy miként oszlanak meg a nyomdák megyék és nyomtatás nyelve szerint. A kézirat utolsó lapján pedig érdekes kuriózumképen ott találunk egy táblázatot a kalendáriumokról. Feltűnteti, hogy melyik nyomda hány darabot és milyen nyelven nyomat.

A kézirat (Fol. Hung. 784.) XIX. századi, a mit bevezető soraiból első tekintetre lehet tudni. Azzal kezdí t. i. írója, hogy 1818. óta adósa a publikumnak ezen értekezéssel. Tehát a nevezett év körül kellett megjeleni valamely hasonló tartalmú czikknek. Csakugyan találtam is egy a kézirat adataival majdnem azonos tartalmú összeállítást a Tudományos Gyűjtemény 1817. évi XII. kötetében. Közölte pedig ezt Trattner János Tamás, a Tud. Gyűjtemény nyomtatója. A két czikk összeállításának módjából egész bizonyosan lehet konstatálni, hogy a kézirat is Trattneré, de valamilyen nem jelent meg, habár az 1817. évi czikkben ezt eszten-dőnként igéri a szerző.

Most, a mikor a magyarországi nyomdák 1899. évi összeállítását közli a Magyar Könyvszemle, érdekes együtt szemlélni a 70 esztendő előtti és a jelen állapotot. Trattner czikkét, mint kulturtörténeti adalékot, jónak látom egész terjedelmében közölni.

¹ 3490, 4300, 4582/1848. — ² 4579, 4580/1848.